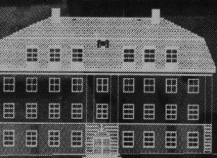

BEDRÄGLIGA BEGREPP

KÖN OCH GENUS I
HUMANISTISK
FORSKNING

Opuscula Historica
Upsaliensia 24

”Man snärjer Örnens fot”

En diskussion av begreppet makt med
utgångspunkt från Hedvig Charlotta
Nordenflychts dikt *Fruentimrets Försvar*

Ann Öhrberg

She loved him in theory. But how could she find a place for him in practice.¹

I feministisk och genusteoretisk forskning finns begreppet ”makt” oftast med när konstruktionen av kön diskuteras – ibland som en underförstådd premis, ibland öppet. Ordet ”kvinna” implicerar många gånger om inte maktlöshet så åtminstone underordning, utdefiniering, marginalisering etc.² Men idag är det samtidigt närmast axiomatiskt att inte enbart se denna makt som hegemonisk eller på ett entydigt sätt kopplad till en (manligt definierad) dominerande struktur.

Till en del bygger denna idag etablerade syn på den franske filosofen Michel Foucaults definitioner och diskussioner av makt (”pouvoir”) som diskursivt producerat och sammankopplat med kunskap (”savoir”).³ Hans teorier har anammats framför allt inom den poststrukturalistiskt influerade teori- bildningen, men har även setts som attraktiva alternativ för feminister mer generellt. Dessa tankar, kring distinktionen makt/kunskap, utvecklade Foucault framför allt i det relativt sena verket *Histoire de la sexualité* 1. *La volonté de savoir* (1976) (i svensk översättning, *Sexualitetens historia* 1. *Viljan att veta*, 1980). Det inledande citatet ovan syftar just på Foucault.

Många menar att hans tankar har bidragit till den teoretiska debatt som fått till följd att man inom det feministiska forskningsfältet alltmer kommit att röra sig från patriarkatsanalyser och undersökningar om kvinnlig under-

¹ Citat efter Maureen McNeil, 1993, s. 145.

² Se exempelvis Nancy Hartsock, 1990, s. 157; Anita Göransson, 1998, s. 7.

³ För diskussioner av Foucaults begrepp diskurs se exempelvis Janet Ransom, 1993; Göransson, 1998, s. 23, not 8.

ordning till att accentuera kvinnors agerande på aktörsnivå. Foucault-uttolkaren Jana Sawicki anser exempelvis att man med hjälp av Foucault kan gå från att framhäva dominansförhållanden och synen på kvinnan som offer till att lyfta fram motstånd och mångtydighet.⁴ Andra har påpekat att den foucaultska synen på makt också har medfört problem, framför allt för att man genom analyser av maktens lokala, och kapillära, egenskaper förlorar makrostrukturen ur sikte.

En annan stötesten är att när man lägger tonvikten på maktens diskursiva karaktär – och anlägger ett radikalkonstruktivistiskt synsätt där allt förläggs inom språket – i värsta fall kan förlora den konkreta historien ur sikte.⁵ Med Anita Göransson's ord, en fråga som inte besvaras är: "hur knyts mening till materialitet"?⁶ Dessutom är också en given svårighet för feministiska forskare som vill använda Foucault att han aldrig problematiserar konstruktionen av kön.

Min artikel kommer mot bakgrund av detta att diskutera hur begreppet "makt" kan definieras och användas i ett genusteoretiskt och historiskt sammanhang. Detta exemplifieras utifrån en retorisk analys av 1700-talsförfattaren Hedvig Charlotta Nordenflychts kvinnopolitiska dikt *Fruentimrets Försvar Emot J. J. Rousseau Medborgare I Geneve* från 1761.⁷ Hedvig Charlotta Nordenflycht var utan tvekan en av de mer framgångsrika författarna under den svenska frihetstiden (1720–1772), även jämfört med manliga kollegor. Det här gav henne en unik plattform från vilken hon kunde föra ut sina åsikter – och med sin diktning ställde hon ofta långtgående krav å "Könets" det vill säga kvinnans vägnar, något som gör det extra intressant att använda just en av hennes dikter som exempel.

Makt i teori och praktik

Inom feminismen omvandlas ständigt olika teoribygggen på grund av att de

⁴ Jana Sawicki, 1991, s. 13.

⁵ Se exempelvis Edward Said, 1986; Linda Alcoff, 1990; Nancy Hartsock, 1990; Sawicki, 1991; *Up Against Foucault. Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, 1993. Gayatri Spivak talar om en dekonstruktionens kris där en klyfta finns mellan teori och praktik, diskurs och exempel. Se Spivak, 1993, s. 28.

⁶ Göransson, 1998, s. 7.

⁷ Analysen baseras på ett avsnitt ur min kommande doktorsavhandling i litteraturvetenskap, vilken behandlar de kvinnliga författare som gick i tryck under den svenska frihetstiden (1720–1772).

är könskodade, inte så sällan sker detta fritt och eklektiskt. Detta är både en styrka och en svaghet: en styrka därför att den feministiska forskningen ofta bidragit till att problematisera och nyansera olika tanke-system och en svaghet därför att det ibland innebär att man tvingas plocka, ibland disparata, teorier från olika håll. Här kan risken för svävningar eller krockar när det gäller begrepps-användningen bli överhängande, särskilt när det gäller ett begrepp som "makt", vilket ofta tas för givet.

Vad menar vi egentligen när vi talar om "makt"? Utifrån denna grundfråga vill jag lyfta fram två aspekter. Den första aspekten gäller den semantiska betydelsen av begreppet. Den andra aspekten jag vill belysa är av mer övergripande principiell karaktär och rör operationaliseringen av begreppet. Jag hävdar att risken för anakronistiska tolkningar är överhängande om vi inte noggrant preciserar och konkretiserar vad vi menar med "makt" när vi applicerar det i historiska sammanhang.

Man måste givetvis också ifrågasätta om det över huvud taget går att finna en allmängiltig transhistorisk definition. Vi är alla medvetna om att kön liksom makt är historiskt föränderliga begrepp, men likväl är den feministiska teoribildningen till allra största delen sprungen ur teorier om och analyser av det industrialiserade (moderna) samhället. Det här medför ofta problem för forskare som (liksom jag) inte har "den borgerliga" kvinnan eller mannen som analysobjekt. Det andra, och mer svårlösta principiella, problemet som uppstår vid min analys är hur och om Foucaults diskursiva maktbegrepp går att använda i förening med konkreta analyser, där tanken på strukturellt överordnande maktmekanismer tas som en utgångspunkt.

Anita Göransson gör med hjälp av Sandra Harding en uppdelning mellan feministisk empirism respektive postmodern feminism, där feministisk empirism betecknar "en kunskapsrealistisk hållning i upplysningsprojektets efterföljd".⁸ Jag finner uppdelningen belysande trots att skiljelinjen självklart inte kan göras skarp mellan dessa bägge inriktningar (dessutom används de ofta i praktiken parallellt av samma forskare). Går alltså dessa bägge perspektiv – det "postmoderna" respektive det "empiriska" – att förena? Ett viktigt påpekande kan göras; avsikten med min artikel är i första hand att peka på problem och inkongruenser, inte att lösa dem.

Vid analysen av Nordenflychts dikt kommer begreppet "makt" att definieras och användas med utgångspunkt från historikern Merry Wiesners

⁸ Göransson, 1998, s. 4.

distinktion mellan begreppen makt (*power*) och auktoritet (*authority*) tillsammans med de ytterligare begreppspreciseringar som gjorts av nordiska forskare (framför allt Kekke Stadin). Wiesner menar att man måste skilja ut förmåga att påverka, ("power"), från den legitimerade förmågan ("authority"), "power – the ability to shape political events – and authority – power which is formally recognised and legitimated [min kurs.]"⁹

Kekke Stadin finner i artikeln "Hade de svenska kvinnorna en stormakts-tid?" Wiesners begrepp användbara, men vill precisera dem ytterligare, vilket görs med hjälp av nordisk forskning.¹⁰ Begreppet *makt* får då beteckna förmågan att vinna gehör för sina intressen, medan begreppet "authority" översätts med det svenska ordet *auktoritet*, vilket delas upp i *legal auktoritet* (den formellt sanktionerade auktoriteten) respektive *socialt accepterad legitim auktoritet* (den auktoritet som tillerkänns personer i praxis).¹¹ Dessa definitioner är enligt min mening väl lämpade när man vill historisera och framför allt konkretisera maktförhållanden, men man kan framhålla att de närmast kan förbindas med det fält som Sandra Harding kallar det feministiskt empiriska.

Samtidigt kommer jag att i artikeln utgå från Joan Wallach Scotts definition av *gender*,¹² vilken till en del bygger på Michel Foucaults begreppspår *pouvoir/savoir* (makt/kunskap). Scott menar, i *Gender and the Politics of History* (1988), att produktionen av hierarkier och maktstrukturer måste studeras utifrån ett perspektiv där man granskar processer snarare än enskilda orsaker. Hon lutar sig mot Michel Foucaults diskussioner av begreppsparet makt/kunskap (*pouvoir/savoir*), där kunskap är det som ytterst genererar makt, och ser *gender* som en kunskap om könstillhörighet.¹³ Makt, menar Scott, är diskursivt producerat och kan alltså inte enkelt kopplas till exempelvis

⁹ Merry Wiesner, 1993, s. 239–255. Citat från s. 240.

¹⁰ Kekke Stadin, 1997. En sammanfattande översikt hur maktbegreppet diskuterats inom det genushistoriska fältet finns hos Eva Österberg, 1997, s. 22–63. Se exempelvis även Gudrun Andersson, 1998, s. 39 f.; Göransson, 1998; Inger Lövkrona, 1999, s. 139–153.

¹¹ Stadin, 1997, s. 196–197.

¹² Jag väljer här att inte översätta Scotts begrepp "gender" till det svenska ordet *genus* på grund av den skiftning av begreppet som då riskerar att uppstå, jfr Marika Andræs artikel i denna antologi. I min artikel kommer begreppet *kön* att användas. För en grundligare diskussion av begreppen *kön* respektive *genus* när det gäller historiska förhållanden hänvisar jag till min kommande doktorsavhandling. För en diskussion av Scotts modell, se även Sofia Lings artikel i denna antologi.

¹³ Joan Wallach Scott, 1988, s. 2.

ekonomiska intressen eller behov av könsmässig dominans ("sexual dominance").¹⁴

I Scotts förslag till definition av gender delas begreppet upp i två delar. För det första ses det som ett grundläggande element i alla sociala relationer och baserar sig på upplevda skillnader mellan könen och för det andra är alltså begreppet, genom sin karaktär, ett sätt att signalera maktrelationer. Hos den förstnämnda aspekten av gender urskiljer Scott också fyra sinsemellan interagerande delelement eller nivåer. Det första delelementet är den kulturella nivån, där kunskap om kön uttrycks på ett symboliskt plan genom olika (ofta motsägelsefulla) symboler – exempelvis myter, den kristna traditionen beträffande Adam och Eva och den heliga jungfrun. På en normativ nivå menar Scott sedan att dessa symboler tolkas, exempelvis genom politiska eller religiösa doktriner. Scott är dock noga med att framhålla att den dominerande positionen ofta ses som ett uttryck för konsensus, när den i själva verket är ett resultat av konflikt och motsägelser. Ett tredje delelement återfinns på en politisk och socialt organisatorisk nivå och slutligen uttrycks också gender som subjektiv identitet.¹⁵

En för mig intressant fråga är vad som händer när man jämför Wiesners (och Stadins) begreppsdefinitioner med Scotts (och Foucaults) i genus-teoretiska sammanhang flitigt använda, diskursiva maktbegrepp. Låter detta sig göras? Går de att förena?

Innan jag går vidare till diskussionen av Nordenflychts dikt behöver också en kommentar göras beträffande Foucaults maktbegrepp. Hos Foucault ses makt som skapat utifrån ett ständigt rörligt system, ett växelspel. Makt är inte hegemonisk – den kan inte härledas till en individ eller en stat – och den skapas och omskapas oupphörligen och genomsyrar dessutom allt; makt är inte en struktur utan finns immanent i strukturerna (i pluralis). Den kanske viktigaste tanken hos Foucault rör maktens relationella karaktär, vilket kommer som en naturlig följd av att han ser makten som diskursivt producerad. Alltså följer också att makt alltid föder motstånd, men ett motstånd som även det är fragmentariserat, lokalt och icke-hegemoniskt.¹⁶

Det som inte heller får glömmas bort är att Foucault kopplar *pouvoir* till

¹⁴ Scott, 1988, s. 2. Gender kan enligt Scott inte heller ses som en stabil kategori utan konstruktionen av kön varierar i olika situationer och över tid, den måste alltså undersökas utifrån konkreta historiska betingelser.

¹⁵ Ibid., s. 42 f.

¹⁶ Michel Foucault, 1976, s. 121 ff.; i svensk översättning Foucault, 1980 (1976), s. 177 ff. Även Foucault, 1986.

kunskap, *savoir*. Hos Foucault ses makt som intimt förenat med den kunskap vi har, och en förändring när det gäller kunskap ger också förändring i maktförhållanden. I svenska översättningar av Foucault har man valt att översätta *pouvoir* med ordet ”makt”, på engelska översätts ordet till ”power”. Både makt och power har som första betydelse förmåga, bägge orden har också en andra betydelse, nämligen makt (power) i betydelsen makt över, herravälde över någon/några. Dessa ord har följaktligen samma betydelseglidning som återfinns i det franska ordet *pouvoir*.

När Foucault kopplar *pouvoir* till *savoir* stoppas däremot betydelseglidningen delvis upp, och makt kan då inte längre läsas enbart som fysisk makt över någon, eller beskrivning av en stats eller regents makt över undersåtar etc. Spivak menar att begreppet *pouvoir*, ”power”, är svåröversättbart (åtminstone till engelskan) och hon påpekar dessutom att begreppsparet *pouvoir/savoir* måste läsas och förstås tillsammans.

It is a pity that there is no word in English corresponding to *pouvoir* as there is ”knowing” for *savoir*. *Pouvoir* is of course ”power”. But there is also a sense of ”can-do”-ness in ”*pouvoir*”, if only because, in its various conjugations, it is the commonest way of saying ”can” in the French language. If power/knowledge is seen as the only translation of ”*pouvoir* [sic!]/*savoir*,” it monumentalizes Foucault unnecessarily. [...] *Pouvoir-savoir* – being able to do something – only as you are able to make sense of it. This everyday sense of that doublet seems to me indispensable to a crucial aspect of Foucaults work.

Power as productive rather than merely repressive resolves itself in a certain way if you don't forget the ordinary sense of *pouvoir/savoir*.¹⁷

Hedvig Charlotta Nordenflycht – en aktör i upplysningstidens Europa

Det kan nu vara dags att gå över till läsningen av *Fruentimrets Försvär*. Resonemangen baseras på en retorisk textanalys av Nordenflychts dikt. Den klassiska retoriken, läran om värtaligheten, satte ramarna för all litteratur under Nordenflychts tid och utgör därför en dätida gemensam kulturell tolkningsram. Retoriska analyser avslöjar följaktligen inte bara de retoriska strategier som en författare använder sig av för att i mesta möjliga mån övertyga sina läsare, utan kan också ge fingervisningar om hur dätida läsare uppfattade en text.

¹⁷ Spivak, 1993, s. 34–35.

Frågor som ställs i anslutning till diskussionen av Nordenflychts text är: Vilka retoriska strategier använder hon för att få gehör för sina åsikter? Ställer hon verkligen krav å *hela* kvinnokönets vägnar, eller talar hon enbart för en begränsad grupp kvinnor ur en social elit? Vilket mandat begär hon å sitt köns vägnar? Vilka krav på inflytande (makt) ställer hon? *Hur* ställer hon sina krav? Och inte minst, hur (om)skapas kunskap om kön i Nordenflychts dikt?

Till att börja med kan man konstatera att Hedvig Charlotta Nordenflycht var frihetstidens mest remarkabla kvinnliga författare. Som tidigare påpekats var hon dessutom en av de mest inflytelserika och betydande författarna i sin samtid. Nordenflychts framgångar och skickliga förmåga att få olika mecenater att stödja henne gjorde också att hon kunde försörja sig på sin penna.¹⁸ Går man till hennes samlade litterära produktion visar det sig att den är omfattande; Nordenflycht skrev allt från tillfällesdikter (som gravdikter, bröllopsdikter etc.) till religiösa verk och kärleksdikter. Hon är för övrigt också en av de få kvinnliga 1700-talsförfattarna som tagits med i litteraturhistorieskrivningen och den svenska litterära kanon. Det är alltså inte förvånande att Nordenflycht kom att bli invald som medlem i och ordförande för frihetstidens mest tongivande litterära sällskap "Tankebyggarorden", ett sällskap som ägande sig åt att förmedla nya litterära impulser och tankar från kontinenten.¹⁹

I många av de verk Nordenflycht skrev är influenserna från den europeiska upplysningsdebatten påtagliga. Nordenflycht var en viktig aktör när det gällde att initiera en svensk upplysningsdebatt: genom det hon skrev, genom sin översättningsverksamhet och sitt arbete i Tankebyggarorden. Hon var också till en del tankemässigt inspirerad av upplysningsmän som Helvétius, Voltaire och inte minst Jean-Jacques Rousseau – vars verk hon kan ses som en av de tidigaste introduktörerna av. Jag menar också att Nordenflycht inte bara okritiskt anammade dessa manliga tänkares idéer utan att hon dessutom satte sin egen prägel på dem genom att söka inkludera "kvinnan" i deras resonemang.

Nordenflycht är den mest radikala emancipatoriska svenska kvinnliga författare Sverige har under hela 1700-talet.²⁰ Under hela sitt diktarliv slogs

¹⁸ Tryggve Byström, 1980, s. 63–80; Magnus von Platen, 1985, s. 162 ff.

¹⁹ Beträffande Tankebyggarordens verksamhet, se Torkel Stålmarck, 1986.

²⁰ Emancipatorisk används här för att beteckna den person eller text som på olika sätt försöker ifrågasätta kvinnans underordning, termen har den fördelen att den används redan under 1700-talet, se *Ordbok över svenska språket. Utgiven av Svenska Akademien*, spalt E 493.

hon för kvinnans rättigheter. När hon blev ordförande i Tankebyggarorden 1753 föreslog hon exempelvis att man skulle initiera en litterär pristävling och ett av uppsatsämnena var "Om skilje-vahl på snillen bör sträcka sig till könet, och om således fruentimmer som har böjelse till studjer, bör studera eller ej". Detta var ett försök att även få med flickorna i den debatt om pojks utbildning som då pågick (den så kallade "skilje-valsdebatten").²¹ Läser man de kvinnopolitiska dikter hon skrev ser man hur hon oförtrutet pläderar för att kvinnor har lika stor intellektuell förmåga som män och att kvinnor också bör få en chans att utveckla sitt förstånd.

"Je suis tres piquée contre Rousseau" (Jag är mycket förargad på Rousseau) skriver Nordenflycht den 19 juli 1759 till sin goda vän, utlandssvensken Johan Arckenholtz.²² Det som utlöste denna upprördhet var att Nordenflycht hade läst Rousseaus misogynna skrift *Lettre à d'Alembert sur les spectacles* (1758), i vilken Rousseau hävdar att kvinnor varken kan göra betydelsefulla insatser på det konstnärliga och intellektuella området eller älska – de saknar den gudomliga gnistan, "feu céleste".²³ Nordenflycht blev djupt besviken på sin forna idol och beslöt omedelbart att agera. Argumenten mot Rousseau samlades i en omfattande lärodikt, *Fruentimmrets Försvär Emot J. J. Rousseau Medborgare I Genève*, som publicerades i separattryck år 1761; året därefter stod den som första dikt i andra delen av tankebyggarnas publikation *Witterhets Arbeten*.

Redan i diktens titel kommer dock signalen om att texten inte bara vänder sig till en svensk publik, utan att den också direkt vill appellera till en kontinental läsekrets. Uttrycket medborgare i Genève (citoyens de Genève) var Rousseaus *nom de guerre* och signalerade hans radikalism.²⁴ Att Nordenflycht tar med detta i sin titel visar att hon medvetet söker blinka åt en läsekrets

²¹ Ann Öhrberg, 1998, s. 49.

²² Brev till Johan Arckenholtz, RA, E 5765.

²³ J. J. Rousseau, 1758, s. 193. Rousseaus hätskaste utfall återfinns i en fotnot, men trots detta väckte den en storm av indignation och startade en intensiv debatt, se ex. Joan Landes, 1988, s. 71–78; Sven G. Hansson, 1991, s. 91 f.

²⁴ Originalutgåvan av *Lettre à d'Alembert* har en titel som inleds med orden "J. J. Rousseau Citoyen de Genève, A Mr. D'Alembert..." (se litteraturförteckningen). Robert Darnton menar att Rousseau genom att underteckna sina verk "medborgare av Genève" ville markera ett avstånd dels till samhällets styrande och den "Gamla regimen", dels till upplysningsfilosoferna, les philosophes, som han såg som korrupperade av en urban och mondän adligt dominerad kultur. Förutom detta, menar Darnton, så inbjuder Rousseau, genom att använda sitt förnamn Jean-Jacques till en förtrolig kommunikation med läsaren, något som i sig signalerar att en ny författarroll håller på att etableras. Se Robert Darnton, 1987 (1984), s. 266 f, samt not 32, s. 326.

som var förtrogen med den kontinentala debatten. Intressant är också att Nordenflycht försökte få dikten översatt till franska, och även till de lärda Europas språk latin, för att sedan sprida den i övriga Europa.²⁵ Tyvärr havererade det här projektet på grund av hennes sviktande hälsa; hon dog två år efter det att dikten publicerats.

”Och Quinnan liksom Man fullkomlig menskja är”

Fruentimrets Försvar består av två delar: ett företal på prosa och själva dikten. I samtiden ansåg man att verket var ett av hennes förnämsta,²⁶ efter världens dom har varit hårdare och dikten har nedvärderats framför allt på grund av det längre parti där olika berömda kvinnor ur historien visas fram.²⁷ *Fruentimrets Försvar* innehåller nämligen ett versifierat *gyneceum*, en kvinno-katalog, där Nordenflycht exemplifierar hur olika kvinnor har deltagit i historien och förändrat den; drottningar, författare med flera passerar revy.²⁸ Tekniken var inte ovanlig för den som ville hävda kvinnans intellektuella förmåga och kan förbindas med den klassiska retorikens sätt att skapa berömvärda förebilder, så kallade *exempla*.²⁹ *Fruentimrets Försvar* är även utrustad med en relativt omfattande notapparat, vilket var det gängse i en lärodikt. Man kan konstatera att Nordenflycht försöker skriva in sig i en lärd tradition.

När man börjar läsa denna digra dikt ser man snart att den är utformad som ett anklagelsetal, en genre som inom den klassiska retoriken kallas *genus judiciale* – och den anklagade är givetvis Rousseau. Vid läsningen märker man också omedelbart att den stilistiskt sett är skriven i den höga stilen, vilket bland annat innebär att den innehåller mängder av språkliga utsmyckningar. Även genom versmättet alexandrinerna, vilket användes i mer högtidliga sammanhang, signaleras textens ambitioner. Nordenflycht

²⁵ När det gällde den franska översättningen fick Nordenflycht till och med hjälp av drottningen, Lovisa Ulrika, som engagerade sig i projektet. Se Hansson, 1991, s. 103. Nordenflycht skrev för övrigt själv franska, och kunde dessutom läsa latin hjälpligt, men här kände hon kanske att hennes kapacitet inte var tillräcklig.

²⁶ John Kruse, 1895, s. 250–260; Hansson, 1991, s. 102.

²⁷ Jfr Hansson, 1991, s. 125.

²⁸ För *gyneceum*-traditionen, se t.ex. Marianne Alenius, 1993, s. 217–232.

²⁹ Hur *gyneceum* kunde underbygga en plädering för kvinnans rättigheter, se även Öhrberg, 1999, s. 21 ff.

ställer höga anspråk i dikten, inte bara genom vad som sägs, utan också genom hur det sägs.

Jag har, på grund av diktens längd (den består totalt av 648 rader) valt ut ett kortare parti ur diktens början som utgångspunkt för min läsning (raderna 63–91). I koncentrat innehåller dock dessa rader några av de mer utmärkande dragen när det gäller Nordenflychts poetiska teknik och idéer, och partiet belyser också till en del hennes argumentation.

Hur då en Manlig arm, som Lag med svärdet skref,
Det Kjön som rädde minst i tvång och trældom dref.
65 Från denna mörka tid ha alla missbruk stammat.
Et foster, födt af våld, blef sen af lättja ammat:
Et Kjön som all sin vinst af andras sällhet drog,
Har sett, til detta mål, sin skönhet vara nog.
Det blef i mörker kvar, och älskar nu sin dvala,
70 Til myckenhetens lof, kan man ej mycket tala;
De mästa kvinnors vett i dårskap föda tar,
Och deras dygd sin grund på blotta vanor har.
Ty quinnan är förment at någon sanning fatta,
Man vil det nöje ha, at åt dess dumhet skratta;
75 Men när, af dumhets frö, blir lasters fruct til slut,
Då giutes ömnogt [ymmigt] gift och mycket tadel ut.
Då gäller ej det skäl, at hennes vett förquäfves,
Hon är då svaghets kärll och quinna ej förgäfves.
Naturen får då skuld, och blod och hjerta del
80 I det, som blott har grund i fostrings-sättets fel.
Man täpper ådran til uti en Springe-källa,
Och undrar se'n derpå at ådran ej vil quälla [rinna].
Man snärjer Örnens fot, dess vingar sönderslår,
Förviter honom se'n at han ej Solen når.
85 Så bindes Kjönets [kvinnornas] drift af fostrings-sätt och vana,
At kämpas med hvaran på dumhets trånga bana
Och som en prydnad dra okunnighetens ok,
Ty det är quinnans skymf at vara lärd och klok.
Ach! grymma tyranni, mån det vår Verld förbättrar,
90 At halfva släcktet stängs i dumhets trånga fiättrar,
När brist på hjernor röjs i sysslor och i värf?³⁰

När Nordenflycht skall argumentera mot Rousseau kan man konstatera att

³⁰ Hedvig Charlotta Nordenflycht, *Samlade skrifter*, utg. av Hilma Borelius o. Theodor Hjelmqvist, del 3:1, Stockholm, 1929, s. 54–55. För samtliga citat ur *Fruentimrets Försvar* hänvisas till denna volym.

hon nagelfar och söker vända hans egna argument emot honom. Tänker man sig dikten som ett tal inför en domstol måste Nordenflycht för det första rentvå den av Rousseau anklagade, nämligen kvinnan, för att sedan rikta anklagelserna i rekyl mot honom själv. Här görs detta genom att Nordenflycht visserligen går med på att kvinnan kan verka svag, okunnig och oambitiös, men, menar Nordenflycht, detta har sin grund i historiska förhållanden. Mannen har sedan en fjärran barbarisk urtid undertryckt kvinnan på grund av sin fysiska styrka (ej *intellektuellt* överlägsna förmåga).

Den här förklaringsmodellen beträffande kvinnans underordnade ställning var inte ovanlig utan kan ses även hos manliga författare som Montesquieu eller Voltaire (två av de författare som Nordenflycht läst grundligt), men hos dem ligger betoningen på kvinnans positiva känslomässiga kvaliteter - inte intellektuella. Kvinnan utmålas där som den milda bevararen och mannen som den brutala krigaren.³¹ Något som dock inte görs i *Fruentimrets Försvar*. Varför har då kvinnan valt att stanna kvar i träldom? Helt enkelt på grund av vana och lättja men framför allt okunskap anser Nordenflycht. Hon medger alltså delvis kvinnans delansvarighet för sakens tillstånd, men lägger samtidigt den yttersta skulden på mannen.

Det är emellertid viktigt att framhålla att mannens skuld modifieras längre fram i dikten, genom att Nordenflycht hyllar manliga filosofer och författare som varit förespråkare för kvinnan. En av dem som nämns är exempelvis den danske författaren Ludvig Holberg, vars emancipatoriska dikt *Zille Hans Dotters Gynaicologia eller Forsvars Skrift for Qvinde-Kiønnet* (1722) är en viktig förebild till *Fruentimrets Försvar*.³² Det kan dock påpekas att Holberg inte är lika radikal som Nordenflycht. Framför allt kan det poängteras att även Rousseau avtvättas sin skuld, vilket sker som en elegant turnering i diktens allra sista rader (med hjälp av Platon). Det är nämligen egentligen inte Rousseau själv som gått till angrepp mot kvinnorna utan hans skugga (r. 647-648, s. 80).

Nordenflychts tankar om vad som egentligen formar vår könstillhörighet blir naturligtvis viktiga i sammanhanget - och här är hon förvånansvärt ra-

³¹ Dena Goodman, 1994, s. 6 f. Denna syn, som härstammar från 1600-talet, kan förbindas med självförståelsen hos en aristokratisk kultur, vars etablering baserade sig inte på ett militärt styrkeideal utan sociala och polerade salongsmässiga dygder.

³² Hansson, 1991, s. 129 f.

dikal och 'modern'. Kvinnans underlägsna ställning kan inte knytas till kroppen eller "naturen" utan beror på uppfostran och vana. "Naturen får då skuld, och blod och hjertas del/ I det, som blott har grund i fostrings-sättets fel." (r. 79–80) Man ser här att Nordenflycht utgår från upplysningens naturrättsliga tankar i vilka hon inkluderar en diskussion om kvinnan.³³

Varifrån kan då hennes emancipatoriska idéer ha hämtats? Här kan man peka på en tidigare emancipatorisk europeisk tradition till vilken Nordenflycht ger tydliga hänvisningar (bland annat i diktens noter). I *Fruentimrets Försvar* kan man även spåra indirekta referenser till samma tradition, exempelvis till Anna Maria von Schurmanns berömda verk *Opuscula* (1648), i vilket det hävdas att kvinnan bör få rättigheter att studera utifrån ett av emancipatoriska tänkare flitigt nyttjat argument; är kvinnan svag må hon stärkas.³⁴

Andra viktiga föregångare var 1600-talets franska emancipatoriska debattörer, av vilka en del var kända av Nordenflycht. I den franska debatten om kvinnan som fortsatte att rasa under 1600-talet, *la querelle des femmes*, använde de sentensen *l'âme n'a point de sexe*, anden har inget kön. Vad man tog fasta på var att kroppen – könet – lämnas bakom människan i mötet med Gud. Inför Gud är vi enbart själ, inte kön.³⁵ I *Fruentimrets Försvar* märks ett avstamp i detta synsätt. Detta kristet-religiösa argument kunde också paras med antik filosofi. Platon är den filosof som ständigt återropades av dem som ville plädера för kvinnans likställighet med mannen, så även av Nordenflycht: "Han [Platon] delar, Heder, Värf, emellan bägge Kjön." (r. 327, s. 66) Det Nordenflycht alluderar på här är de välbekanta passagera ur *Staten*, vari Platon menar att kvinnor kunde styra staten, sköta dess försvar och till och med vara filosofer.³⁶

³³ Jfr Hansson, 1991, s. 126.

³⁴ *Opuscula* ingick i Nordenflychts bibliotek, se Kruse, 1895, Bilaga 3, "Auktions-katalogen öfver fru Nordenflychts böcker och estamper", s. 383 ff. Om Schurmanns verk, se Ruth Nilsson, 1973, s. 39 f.

³⁵ För en utredning av argumentets historia och en beskrivning av hur det inkorporeras i det svenska 1600-talets diskussion av kvinnan, se Bo Lindberg, 1997.

³⁶ Platon, *Staten*, 1984, femte och sjätte boken; Nilsson, 1973, s. 11 ff.; Lindberg, 1997, s. 23 f. I Nordenflychts ägo fanns utdrag ur Platons skrifter (på franska), se Kruse, 1895, "Några nya Nordenflychtiana", s. 33.

En kvinnligt definierad metafysik

Som tidigare påpekats är dikten skriven i den höga stilen, vilket gör att den innehåller en hög frekvens av troper och figurer. Det första man kan lägga märke till i partiet ovan är textens antitetiska konstruktion; ljus ställs mot mörker, vett mot dårskap, okunnighet mot kunskap, styrka mot svaghet. De kanske djärvaste, och enligt min mening viktigaste, troperna i detta parti är metaforerna springekällan och framför allt örnen som söker flyga mot solen. Bägge kan på olika sätt sägas beteckna det kvinnliga intellektet och skaparförmågan. Springekällan är med sin anknytning till "Naturen", varifrån kvinnans tankar "rinner opp" (r. 29-40, s. 53), intressant på sitt sätt, men här tänkte jag koncentrera mig på bilden av örnen.

Bilden av örnen som flyger mot solen, vilken även återfinns som emblem, var känd i upplysningskretsar och stod då som beteckning för intellektet, skaparkraften eller anden i generell bemärkelse. En av upplysningens främsta tänkare och föregångare, den tyska filosofen och matematikern Leibniz, var så förtjust i detta emblem att han till och med begärde att få den på sin kista när han begravdes.³⁷ Leibniz är också mycket riktigt en av dem som hyllas i *Fruentimrets Försvar*: "En Leibnitz vaknar opp, och på en kämpe rår". (r. 227, s. 61) (Denna kämpe är Aristoteles, vars texter användes flitigt av de som ville plädera mot kvinnans rättigheter och förmåga.)³⁸

Hur skall då bilden av den fjättrade örnen tolkas?³⁹ Vad symboliserar so-

³⁷ Uppgiften återfinns i Louis de Jaucourts "Vie de M. Leibnitz", som tryckts som inledning till Leibniz, *Essai de theodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origin du mal*, Amsterdam, 1743. Emblemet åtföljdes av orden "haurit de lumine lumen" (den öser ljus av ljuset), a.a., s. 235. De Jaucourts "Vie de M. Leibnitz" innehåller dels en fyllig beskrivning av Leibniz liv, dels en relativt grundlig genomgång av hans verk och tankar. Man vet att Nordenflycht ägde en Amsterdam-tryckt utgåva av Leibniz *Theodicée*, se Kruse, 1895, "Några nya Nordenflychtiana", s. 33.

³⁸ Aristoteles användes ofta av emancipationsmotståndare. De tog då bland annat fasta på hans analogiresonemang i *Politiken*, där människan jämförs med andra djur, vilka ingår i en hierarki; kvinnan ses som underordnad mannen enligt samma hierarkiska princip, se Lindberg, 1997, s. 14; Nilsson, 1973, s. 14 f.

³⁹ Örnen som metafor återkommer längre fram i *Fruentimrets Försvar*, då är det skalden Pindaros skaldeförmåga som liknas vid örnens. Men här är Nordenflycht också noga med att lyfta fram hans kvinnliga samtida skaldekollega Corinna; Nordenflycht påpekar stolt att Corinna steg högre. (r. 277-280, s. 64) Pindaros oden ansågs representera höjden av sublimitet under klassicismen och imiterades flitigt, så även av Nordenflycht, se Stålmarck, 1986, s. 140.

len?⁴⁰ Leibniz utvecklade i sin så kallade monadlära tanken på att allt i tillvaron består av monader, en slags kraftatomer, som alla rör sig mot största harmoniska enhet. Människan består av urmonader, emanerande från Gud, den fullkomliga monaden, och kan därför nå ett högsta harmoniskt stadium. Alla dessa monader är visserligen på ett plan åtskilda från varandra, men strävar ändå att röra sig i riktning mot ett harmoniskt högsta tillstånd, vilket Gud satt som skapelsens mål. Hos Leibniz kan örnen ses som en symbol för urmonaden som flyger mot sitt högsta stadium solen, det vill säga Gud.⁴¹

Läser man *Fruentimrets Försvar* mot bakgrund av detta ser man hur metaforen av örnen får en vidgad betydelse. På ett första betydelseplan använder Nordenflycht bilden för att beteckna kvinnlig intellektuell förmåga, och genom att använda en av upplysningens kända metaforer söker hon definiera in detta kvinnliga intellekt i upplysningsdiskursen.

Men andra aspekter måste också framhållas. För vi in Leibniz filosofiska tänkande ser vi hur texten visar den enda möjliga vägen till harmoni på ett metafysiskt plan; *Fruentimrets Försvar* kan enligt min mening läsas som en avancerad filosofisk text. Kvinnan är även hon människa och har samma själsliga beskaffenhet som mannen framhåller Nordenflycht i diktens början (r. 18–20, s. 53), att ge henne möjlighet att utveckla sitt intellekt får följaktligen en djupare betydelse. Om inte kvinnan tilläts fullkomnas kan inte Guds ursprungliga plan för harmoni fullbordas. Här faller också diktens antitetiska konstruktion slutligen på plats; med den frammanas och understryks den dissonans som råder när kvinnan förtrycks, samma dissonans som frammanas med bilden av den fjättrade och misshandlade örnen. Det finns helt enkelt inget val, om kvinnan förnekas möjligheter till utveckling, om man sönderslår örnen vingar, så kommer Guds mening med skapelsen att gå om intet

En viktig notering bör också göras beträffande hur Nordenflycht underbygger sin plädering. För att den skall bli maximalt effektiv måste hon visa att hon själv som kvinnlig författare besitter vad Rousseau kallar ”den gu-

⁴⁰ Ljusmetaforiken är över huvud taget vanlig hos Nordenflycht och kan delvis knytas till upplysningsdiskursen, men man måste också framhålla att ljuset i Nordenflychts poetiska produktion måste läsas i en kristet-religiös kontext. Hon är som diktare långtifrån ’sekulariserad’ och en stor del av hennes produktion var s k. andliga dikter.

⁴¹ Jaucourt, 1743, s. 159 ff.; *Filosofin genom tiderna*, 1976, s. 120 ff. samt s. 156–171.

domliga gnistan”. Därför behöver Nordenflycht slåss från olika positioner, det räcker inte enbart med den öppna argumentationen – att hon talar för kvinnor, visar upp olika positiva kvinnliga *exempla* etc. Nordenflycht bör också genom diktens utformning själv visa att hon är kapabel, annars faller denna argumentation ihop som ett illa byggt korthus.

Nordenflycht måste alltså etablera sig i texten som ett positivt kvinnligt *exemplum*, vilket framför allt sker genom diktens avancerade stilistiska utformning och dialogen med en lärd, filosofisk diskurs. Det kan framhållas att denna retoriska strategi, där kvinnliga författare genom en text visar upp hur kvinnan är kapabel i praktiken, är vanlig hos kvinnliga författare som argumenterar för kvinnans rättigheter. Mönstret kan iaktas både hos svenska och europeiska kvinnliga 1600- och 1700-talsförfattare.⁴²

Makt och kunskap om kön i *Fruentimrets Försvär*

Hur kan då *Fruentimrets Försvär* tolkas om man anlägger ett maktperspektiv? Vad händer om man applicerar den wiesnerska/stadinska synen? Helt klart är att Nordenflycht hävdar kvinnans förmåga och möjligheter, kvinnan är inte maktlös. Aningen mer problematiskt är det när vi kommer till den auktoritet som krävs; visserligen pläderas för socialt legitimerad auktoritet, men hur är det med den legala? I *Fruentimrets Försvär* finner vi inga enkla eller tydliga konkreta förslag på hur kvinnans ställning borde förbättras. De rättigheter som begärs är att även kvinnan tillerkänns möjligheter till intellektuell utveckling, alltså utbildning, och någon form av ”högre sysslor”, men vad detta sedan medför i praktiken blir svårare att säga. Skall exempelvis kvinnor i gemen kunna yrkesarbeta, inneha ämbete eller bestämma när det gäller statens affärer?⁴³ Endast på ett fåtal ställen diskuteras öppet det faktum att kvinnan utestängs från yrkesarbete. I diktens inledande parti heter det: ”At stänga det [kvinnokönet] från ljus och höga sysslor ut.” (r. 28, s. 53)

Det kanske tydligaste ställningstagandet kommer i diktens *gynceum*. Som jag nämnde tidigare tar Nordenflycht där stöd hos Platon och hans tankar i *Staten* och lyfter sedan fram historiska *exempla* som demonstrerar hans giltighet. Här visas alltså kvinnor med legal auktoritet upp, men man kan no-

⁴² *Reclaiming Rhetorica. Women in the Rhetorical Tradition*, 1995; Öhrberg, 1999, s. 19 och 23.

⁴³ När det gäller Nordenflychts diskussion av kvinnors yrkesarbete, jfr Nilsson, 1973, s. 233–235.

tera att dessa är av hög social position. Nordenflycht talar knappast till eller ens för alla kvinnor. I diktens företal görs också en tydligt bodelning mellan "allmänna människors omdöme" och de "uplysta och opartiska sinnen" till vilka Nordenflycht vänder sig. (s. 47)

I princip kan man med Wiesner/Stadin röra sig på tre av de scottska nivåerna, alla utom den symboliska, vilket ger en handfast möjlighet att diskutera och belysa vad som exakt krävs i Nordenflychts dikt vad gäller politiskt inflytande, krav på utbildning för kvinnor och så vidare. Detta är väsentligt om man vill kontextualisera och förankra hennes text, och hennes själv som aktör, i en svensk samtid. Men det räcker inte för att till fullo förklara hur Nordenflycht skapar "kunskap" om kön. Vi kommer inte åt betydelsen av öرنen. Det som tydligt sker i texten är en omdefiniering av kön, men med Wiesners/Stadins maktbegrepp kommer man inte åt den diskursiva och symboliska nivån, vilket gör att konstruktionen av kön till en stor del förloras ur sikte.

För man däremot in Scotts resonemang kan analysen vidgas. I *Fruentimrets Försvär* sker för det första en omdefiniering av ett manligt laddat emblem, eller metafor, på ett sådant sätt att kvinnan inte bara ses som delaktig i upplysningen, utan örnmetaforen upphäver rentav på ett plan dikotomin manligt/kvinnligt. För det andra kan man också, om man kopplar detta till en normativ nivå, se hur Nordenflycht visserligen inte frångår det gängse sätt som en lärodikt i den högre stilen skulle skrivas på enligt den klassiska retoriken, men att denna strategi i sig medför att kunskap om kön om-skapas.

Textens betydelse ligger på flera nivåer, där tolkningen av symboler och stil är avgörande för förståelsen av dikten som helhet. Omvänt måste man påpeka att Scotts modell behöver ett förtydligande och en konkretisering av maktbegreppet – man måste knyta mening till materialitet. Först genom en parallellanvändning av modellerna får man en nyanserad bild; man upptäcker med hjälp av det wiesnerska/stadinska maktbegreppet Nordenflychts brist på konkretion och hennes sociala 'fördomar', men med hjälp av Scott kan man belysa diktens fulla befrielsepotential.

När Nordenflycht skrev sitt svar till Rousseau hade en omdefiniering av kön börjat äga rum på diskursiv nivå – under det sena 1700-talet föds den borgerliga kvinnan. Rousseau lade i *Lettre à d'Alembert* fram den syn på kvinnan (och mannen) som skulle komma att utvecklas mer programmatiskt i det fyra år senare verket *Emile*. I *Lettre à d'Alembert* finner man en brännmärkning av 'offentliga kvinnor', som salongernas intellektuella och självständiga kvinnor eller framför allt skådespelerskorna. Mot ett äldre aris-

tokratiskt format kvinnoideal, där kvinnor kunde verka i olika offentligheter, ställer Rousseau ett annat: kvinnan är till sin natur ämnad för verksamhet i det privata. Hennes kallelse rör hemmet och framför allt då moderskapet. Rousseaus skrifter kom att få stor betydelse för en förändrad syn på könen.⁴⁴

I Nordenflychts dikt finner vi ett svar till Rousseau där ett alternativt kvinnoideal skapas och hennes bemötande baseras på en tidigare emancipatorisk tradition, som sedan paras med upplysningens idéer. Mot den borgerliga kvinnan ställer hon den upplysta människan.

⁴⁴ Landes, 1988, s. 66–89.

Källor och litteratur

Otryckt

Riksarkivet, Stockholm (RA), E 5765, Brev till Johan Arckenholtz.

Tryckt

- Alcoff, Linda, 1990: "Feminist Politics and Foucault. The Limits to a Collaboration", i *Crisis in Continental Philosophy*, ed. Arleen B. Dallery, Charles E. Scott & P. Holley Roberts, New York.
- Alenius, Marianne, 1993: "Om alla slags berömvärda kvinnopersoner. Gyneceum – en kvinnolitteraturhistoria", i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, del 1, *I Guds namn 1000–1800*, red. Eva Hättner Aurelius & Anne-Marie Mai, Höganäs.
- Andersson, Gudrun, 1998: *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategier under 1600- och 1700-tal*, Studia historica Upsaliensia 187, diss., Uppsala.
- Byström, Tryggve, 1980: *Studier i Hedvig Charlotta Nordenflychts biografi*, u. o.
- Darnton, Robert, 1987 (1984): *Stora kattmassakern och andra kulturhistoriska bilder från fransk upplysningstid*, Stockholm.
- Filosofin genom tiderna. Strömningar och problemställningar genom filosofins historia i tänkarnas egna texter, 1600-talet 1700-talet*, utg. Konrad Marc-Wogau, ny uppl. 1976 (1967), Stockholm.
- Foucault, Michel, 1976: *Histoire de la sexualité* 1. *La volonté de savoir*, Paris.
- 1980 (1976): *Sexualitetens historia* 1. *Viljan att veta*, Stockholm.
- 1986: *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, ed. Colin Gordon, Brighton.
- Goodman, Dena, 1994: *The Republic of Letters. A Cultural History of the French Enlightenment*, Ithaca & London.
- Göransson, Anita, 1998: "Mening, makt och materialitet. Ett försök att förena realistiska och poststrukturalistiska positioner", i *Häftet för kritiska studier*, nr 4.
- Hansson, Sven G., 1991: *Satir och kvinnokamp i Hedvig Charlotta Nordenflychts diktning. Några konflikter, motståndare och anhängare*, Stockholm.
- Hartsock, Nancy, 1990: "Foucault on Power. A theory for Women?", i *Feminism/Postmodernism*, ed. Linda J. Nicholson, New York & London.

- Jaucourt, Louis de, 1743: "Vie de M. Leibnitz", i G. W. Leibniz, *Essai de theodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origin du mal*, Amsterdam.
- Kruse, John, 1895: *Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinneporträtt från Sveriges rococotid*, diss., Lund.
- Landes, Joan, 1988: *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*, Ithaca & London.
- Leibniz, G. W., 1743: *Essai de theodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origin du mal*, Amsterdam.
- Lindberg, Bo, 1997: "Anden saknar kön'. Ett argument för jämlikhet mellan könen", i *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria*.
- Lövkrona, Inger, 1999: *Annika Larsdotter, barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, Lund.
- McNeil, Maureen, 1993: "Dancing with Foucault. Feminism and power-knowledge", i *Up against Foucault. Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, ed. Caroline Ramazanoglu, London & New York.
- Nilsson, Ruth, 1973: *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, diss., Lund.
- Nordenflycht, Hedvig Charlotta, 1929: *Samlade skrifter*, utg. av Hilma Borelius o. Theodor Hjelmqvist, del 3:1, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XI, Stockholm.
- Ordbok över svenska språket. Utgiven av Svenska Akademien*, Band 7 B.
- Platen, Magnus von, 1985: *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsfråga I*, Stockholm.
- Platon, 1984: *Staten, Platon skrifter i svensk tolkning av Claes Lindskog*, del 3, Lund.
- Ransom, Janet, 1999: "Feminism, difference and discourse. the limits of discursive analysis for feminism", i *Up against Foucault. Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, ed. Caroline Ramazanoglu, London & New York.
- Reclaiming Rhetorica. Women in the Rhetorical Tradition*, ed. Andrea A. Lunsford, 1995, Pittsburgh & London.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1758: *J. J. Rousseau Citoyen de Genève, A Mr. D'Alembert [...] Sur son Article Genève Dans le VIIme Volume de l'Encyclopédie, et particulièrement sur le projet d'établir un Théâtre de Comédie en cette Ville*, Amsterdam.
- Said, Edward, 1986: "Foucault and the Imagination of Power", i *Foucault. A Critical Reader*, ed. David Couzens Hoy, Oxford.

- Sawicki, Jana, 1991: *Disciplining Foucault. Feminism, Power and the Body*. London.
- Scott, Joan Wallach, 1988: *Gender and the Politics of History*, New York.
- Spivak, Gayatri, 1993: "More on Power/Knowledge", i förf:s *Outside in the Teaching Machine*, New York & London.
- Stadin, Kjekke, 1997: "Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus", i *Scandia*, nr 2.
- Stålmarch, Torkel, 1986: *Tankebyggare 1753–1762. Miljö- och genrestudier*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History of Literature 29, Stockholm.
- Up Against Foucault. Explorations of some tensions between Foucault and feminism*, ed. Caroline Ramazanoglu, 1993, London & New York.
- Wiesner, Merry, 1993: *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge.
- Öhrberg, Ann, 1998: "Uphof af förtjenst, tacksamhet och vänskap". Kvinnliga tillfällesförfattare under frihetstiden - författarroll och retorik", opublicerad licentiatavhandling, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- 1999: "Kommen nu, I Swea Inbyggare!" Kvinnliga författare och politisk retorik under frihetstiden", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 2.
- Österberg, Eva, 1997: "Makt, stat och kön – begreppens tyranni, ambivalenta tolkningar och kvinnorna på 1600-talet", i *Kjønn, makt, samfunn i Norden i et historisk perspektiv*, Bd 1, Nordiske kvinnehistorikermøte 5 1996 Klækken, red. Berit Gullikstad og Kari Heitmann, Dragvoll.